

O Platónově Ústavě

Ladislav Hejdánek

◆ výklad, česky, vznik: 26. 2. 1946 ◆ poznámka: [pravděpodobně pro vinohradský dorost]

◆ interpretation, Czech, origin: 26. 2. 1946

O Platónově Ústavě [1946]

26. 2. 1946

I.

Platon pocházel ze vznešené aristokratické rodiny, z níž vyšli také známí oligarchové Kritias a Charmides. Svým původem, schopnostmi i vychováním byl téměř předurčen k veřejné činnosti. Sám na sklonku svého života vzpomíná, že se ve svých chlapeckých letech těšil jako jiní, že hned jak dospěje v občana, vstoupí do politického života. Když r. 404 př. Kr. radikální demokracie athénská prohrála svůj boj se Spartou a když Athény přijaly od vítěze novou ústavu ve formě oligarchické vlády třiceti, bylo Platonovi 23 let. Program vlády byl nepochybně blízký jeho myšlení a přátelské i příbuzenské svazky s některými jejími členy jej tím více volaly k společné práci. V té době se však stal Platon žákem Sokratovým, a když se vláda třiceti ve skutečnosti stala hrůzovládou, s odporem se od ní odvrátil a následoval svého milovaného učitele, který měl osobně příležitost opřít se co nejostřeji vládnoucímu násilí. S pádem vlády třiceti a obnovením demokracie vrátila se Platonovi naděje na aktivní účast v politickém životě. Obrozená demokracie však v něm zvrátila svými činy nadobro jeho víru, že by takový veřejný život mohl kdy obstát měřítkům spravedlnosti: odsouzení Sokratovo učinilo Platona skutečným vyhnancem ve vlastní obci. Platon se stává ostrým kritikem zla a neúnavným hledačem dobra. Dospěl k přesvědčení, že všechna tehdejší státní zřízení jsou nedostatečná a špatná. Mnoho cestoval a dvakrát odešel na Sicílii, jak se vypravuje, s politickými reformními plány pro Syrakusy; oba pokusy však naprosto ztroskotaly. Nicméně založením Akademie a svým dílem „Ústava“ se stal jedním z nejvlivnějších organisátorů světa, i když k tomu podotýká známý „intelektuálobijce“ Emanuel Rádl, že Platon jest a zůstal jedním z největších intelektuálů. Je ovšem pravda, že se Platon jako filosof o politiku svého okolí blíže nestaral; ovšem to musíme chápat tak, že po všech zklamáních neusiloval o vlastní uplatnění ve vládním systému, který se v jeho očích dopustil nejčernějšího zločinu. Naproti tomu nemůžeme přehlížet opravdu neúnavnou aktivitu jeho života, což ostatně přiznává i Rádl, byť s rezervou a terminologií jemu vlastní, když říká: „Jako Sokrates tak i Plato proti vší tradici řecké filosofie byl zachvacován touhou po praktickém životě, touhou, kterou nedovedl realizovat; vnitřní boj mezi intelektuálem a organisátorem se táhne celým jeho životem.“ Platonův význam vidíme především v odlescích jeho myšlenek po nesčetných jiných státních teoriích i utopiích; podle jeho plánu byla zorganizována ve středověku katolická církev, a konečně ani dnešním komunistům není Platon cizí. (Samozřejmě, že si z něho vybírají jen potřebné věci.) – V následujících odstavcích chci stručně nadhodit a částečně i rozebrat nejdůležitější myšlenky „Ústavy“, a to nikoli nějakým filosofickým rozbořem, na nějž bych – jak se obávám – ani svými schopnostmi ani časem nestačil, nýbrž tak, že připravím pokud bude v mých silách vhodnou půdu pro další rozhovor, při němž jistě bude mít náš milý edukátor nemálo příležitosti ke korekturám, jimiž bude mé vývody uvádět na pravou míru více a lépe než jindy, zvláště když máme dnes celé dvě hodiny na rozpravu vpravdě politickou a vpravdě filosofickou.

Base celého díla je ve zkoumání spravedlnosti. Platon totiž není spokojen tím, co říká Simonides, totiž že spravedlností rozumí činiti přátelům dobře, nepřítelům zle. Po několika spíše formálních opravách této definice dospěje v dialogu Sokrates k názoru, že nikde a nikdy není spravedlivé někomu škoditi (44). Potom až do konce první knihy následuje celkem neplodná diskuse s Thrasymachem, který je přesvědčen, že spravedlivé není nic jiného než co jest silnějšímu prospěšné; Sokrates se tu omezuje pouze na logické vyvrácení jeho slov, sám však nepřináší nic nového a kladného. V druhé knize je podán velmi přehledně názor o konvenční podstatě a smluvním původu veškeré spravedlnosti. Cituji nejdůležitější oddíl: (71). Sokrates pak očisťuje pojem spravedlnosti proti námitkám, že nebývá nikdy chválena spravedlnost sama, nýbrž dobrá pověst z ní plynoucí (75), a podotýká (79 na námitku), že skutečně myslí, že by to byl přímo hřích, nahoditi se k tomu, jak jest spravedlnost hanobena a zůstat

při tom nečinný a nepomáhati jí, dokud má člověk dech v těle a vládne jazykem (81); to je jeden veliký etický moment v Platonově myšlení. Sokrates souhlasí tím s návrhem Adeimantovým a s jeho výzvou, když řekl: (str. 80). Přesto však zůstávají – alespoň podle mého soudu – všechna další řešení nepřesvědčivá a neúplná, takže se nakonec zdá, že Sokrates přijímá jen s malými obměnami názor sofistů, že spravedlnost je uzákoněná úmluva lidí, byť vypracovaná správci-filosofy. To ostatně ještě ukáží. Sokrates bere totiž na pomoc srovnání jednotlivého člověka s obcí a v následujících oddílech podává theorii obce, aby na ní ukázal, v čem je spravedlnost (86). To je první kompromis, na nějž se pak váží další. Druhá část druhé knihy je vyplněna zkoumáním o vzniku obce a dospívá k stanovení neobyčejné důležitosti výchovy mládeže po všech stránkách.

V třetí knize najdeme toho pokračování a nový kompromis, jestliže se stanoví these, že o spravedlnosti je možno mluvit jen u lidí; není to ovšem výslovně řečeno a proto nemohu uvádět výstižný citát, ale najdeme to po pozorném pročtení asi prvních 10 stránek třetí kapitoly. Dále stanovena potřebnost musické a gymnastické výchovy mladých lidí, načež následuje zkoumání o vlastnostech nejlepšího správce (resp. správců) obce. (134) A poslyšme opět citát, který nám Sokrata neobyčejně přiblíží: (137). Vskutku moderní chápání rovnosti lidí; a musíme podotknout také to, že Platon již 4 století př. Kr. se povznese nad rozdíly mezi mužem a ženou a dokonce mezi svobodným a otrokem. A nyní, jak chápal Platon komunismus v praxi, ovšem pouze u třídy tzv. strážců: (139)

Na počátku čtvrté knihy čteme nesmírně zajímavou a důležitou větu: Nezakládáme své obce hledíce k tomu, abychom měli jeden stav vynikající měrou štasten, nýbrž aby celá obec byla co nejšťastnější. (141). Platon chce mít obec jednotnou, jako organismus bychom řekli: (145):. Z toho důvodu klade správnou výchovu nad zákony: (147). Vedení obce však se neúčastní mnoho lidí (152,3); závazek je ovšem pro všechny – a vidíme novou kompromisní formulaci spravedlnosti resp. nespravedlnosti jako negativu. (158,9). U jednotlivce pak rozeznává Platon tři činitele duševní, složku rozumovou, složku žádavou a vznětlivost (167); a říká: (169). Redukuje se tu tedy spravedlnost na jakousi vnitřní, duševní harmonii. A přehlédneme-li výsledek? Oč méně nadšení bude u nás než u Sokrata, když praví: (171) A přímo potom říká: Ctnost tedy, jak se podobá, jest jaksi zdraví a krása a dobrý stav duše, kdežto špatnost jest nemoc a ohyzdnost a slabost. (173). Na konci knihy označuje názvem ústavu, kterou byl vysvětlil: (174).

Pátá kniha je spolu se šestou nejdůležitější částí Platonovy Ústavy. Než jdeme po pořádku. Nejprve najdeme úplné zrovnoprávnění žen-strážců s muži-strážci, že totiž, pokud se schopností týče, mají ženy stejnou přirozenost jako muži – až na to, že jsou poněkud slabší (183). Horší je to ovšem s krajními důsledky, které z toho a z jiných ještě věcí pro Platona plynuly, že totiž hodlá zavést i komunismus v manželství, a nadto dokonce jakýsi umělý chov zdatných strážců; děti pak nemají poznati rodičů ani rodiče dětí. (186, 188, 9). Ovšem takové věci najdeme ve většině utopií a „slunečních států“ etc., neboť právě v tom, jak se zdá, nacházeli političtí theoretikové zvláštní zalíbení. Znovu najdeme thesi o největším dobru a zlu pro obec: (191). Zajímavé je pojetí vztahů mezi občany (192). Že Platonovo pojetí obce není nijak provinciální, o tom svědčí tyto citáty: (200,1). A nakonec veliký a po staletí slavný a živý požadavek Platonův: (206). Pak vymezuje, koho myslí pod jménem filosofa. (208). Přísně pak rozlišuje mezi filosofem a filodoxem.

V šesté kapitole pokračuje pak vypočítáváním vlastností filosofa, načež zkoumá, jaké jsou příčiny špatné pověsti filosofů (222,3); potom říká nejaktuálnější slova o tzv. užití filosofii neboli filosofii pro život neboli „*philosophia ancilla rerum politicarum*“ (snad tak by se to dalo říci): (227); a téměř prorocky zakončuje svůj požadavek: (234).

Vlastní theorie ústavní se ještě týká kniha osmá a část deváté. Nepovažuji však za nijak zvlášť důležité blíže si jich všimat; nedozvěděli bychom se už asi nic podstatného o věci samotné. Snad ještě na konci

bych uvedl, jak Platon sám ironisuje demokracii, ve které žil – a myslím, že to nebude bez užitku: (299:301.307).

Tím končím a doufám, že mně nikdo nebude chtít vytýkat hory citátů, neboť jsem si pečlivě připravil hory důkazů o jejich potřebnosti a nezbytnosti.